

УДК.332.146.2

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-4(20)-265-277

*Лілія Оліфіренко, Крістіна Коваль***ІНДИКАТОРИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ***Лілія Оліфіренко, Крістіна Коваль***ИНДИКАТОРЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ РЕГИОНОВ УКРАИНЫ***Liliia Olifirenko, Kristina Koval***SUSTAINABLE DEVELOPMENT INDICATORS REGIONS OF UKRAINE**

Розглянуто основні положення концепції сталого регіонального розвитку, окреслено цілі та завдання розвитку в контексті державної регіональної політики. Проведено аналіз низки факторів регіональних ризиків, що слугують індикаторами сталого стратегічного розвитку регіонів України в економічній та соціальній площині як за власною оцінкою громадян, так і за офіційними даними Державної служби статистики України. За допомогою запропонованих індикаторів виявлено нагальні проблеми економічної та соціальної детермінант сталого розвитку територій з актуалізацією потреби у вирівнюванні пропорцій регіонального розвитку, а також запропоновані заходи щодо прискорення економічного зростання добробуту населення та сприяння справедливому соціальному розвитку.

Ключові слова: сталий розвиток; індикатори сталого розвитку; економічна активність населення; неформальна зайнятість; грошові витрати домогосподарств.

Табл.: 6. Бібл.: 9.

Рассмотрены основные положения концепции устойчивого развития и определены задачи целей такого развития исходя из направленности. Проведен анализ факторов региональных рисков, которые служат индикаторами устойчивого развития ближайшего десятилетия регионов Украины в экономической и социальной сферах как исходя из собственной оценки граждан, так и в соответствии с официальными данными Государственной службы статистики Украины. На основании соответствующих индикаторов выявлены неотложные проблемы экономической и социальной составляющих устойчивого развития страны.

Ключевые слова: устойчивое развитие; индикаторы устойчивого развития; экономическая активность населения; неформальная занятость; денежные расходы домохозяйств.

Табл.: 6. Библ.: 9.

The main conditions of the concept of sustainable development are considered and the objectives of the goals of such development are determined on the basis of orientation. The analysis of regional risk factors, which serve as indicators of sustainable development of the next decade of the regions of Ukraine in the economic and social spheres, is carried out both on the basis of personal assessment of citizens and on the basis of official data of the State Statistics Service of Ukraine. Based on relevant indicators, urgent problems of the economic and social components of the country's sustainable development are identified.

Keywords: sustainable development; indicators of sustainable development; economic activity of the population; informal employment; cash consumption of households.

Table: 6. References: 9.

JEL Classification: D31; E24; I38

Постановка проблеми. Концепція сталого розвитку у 90-і роки ХХ століття прийшла на зміну концепції економічного зростання та передбачає облік не лише економічних, а й соціальних та екологічних аспектів розвитку. Такий підхід поширюється не лише на розвиток економіки загалом, а й на її характеристики: структуру, темп та тенденції розвитку в розрізі регіональної, галузевої, муніципальної, корпоративної складових.

Базовим принципом Декларації з навколишнього середовища та розвитку, що прийнята на Конференції ООН з навколишнього середовища та розвитку в Ріо-де-Жанейро в липні 1992 року [2], є прагнення досягти такого ступеня узгодженого та збалансованого розвитку економічної, соціальної та екологічної складових функціонування суспільства, що дасть змогу не лише задовольняти потреби сьогодення, а й не впливатиме на ступінь задоволення потреб майбутніх поколінь.

При цьому ключові зусилля щодо забезпечення сталого розвитку мають бути спрямовані на турботу про людські потреби, тобто викоренення бідності, зменшення диференціації доходів, рівня життя та більш ефективного задоволення потреб населення на основі соціальної справедливості.

Досягнення сталого розвитку, як і покращення якості життя, неможливе без удосконалення або заміни наявних на більш ефективні моделі виробництва товарів і послуг, управління зайнятістю, соціальним захистом, забезпечення демографічної безпеки країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концепція сталого розвитку загалом і визначення критеріїв та індикаторів перебуває в зоні підвищеної уваги таких міжнародних організацій, як Організація Об'єднаних Націй (ООН), Світовий банк, Організація країн економічного співробітництва та розвитку, Європейська комісія, Науковий комітет з проблем навколишнього середовища та інші.

Висвітлення соціальних проблем, теоретичні аспекти, практичні питання розроблення та реалізації соціальної політики розкрито в публікаціях таких провідних вітчизняних учених, як Е. Лібанова, С. Полякова, Л. Черенько, З. Галушка, О. Длугопольський, Д. Богиня, П. Шевчук та інші.

Механізми подолання нерівності та формування шляхів щодо зменшення впливу негативних соціально-економічних явищ відображені в працях економістів-науковців, серед яких праці Дж.-Р. Хікса та К. Ерроу, Г. Мюрделя та Ф. Хайєка, А. Сена, А. Дітона, Л. Ерхарда, У. Беверіджа, П. Самуельсона, В. Радаєва, В. Мандибури, І. Гибіденка та інших.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Основними індикаторами, що мають вирішальне значення для оцінювання добробуту громадянина та суспільства загалом, є економічне зростання, соціальна інтеграція та охорона навколишнього середовища. Для досягнення сталості регіонального розвитку всі ці взаємопов'язані компоненти мають бути гармонізовані.

Для досягнення зазначеної мети першочерговим завданням є викорінення бідності в усіх її формах та прошарках населення, необхідність інституціонального забезпечення пропорційного економічного зростання добробуту населення та справедливого соціального забезпечення, яке надавало би більше можливостей та рівний доступ до соціальних благ для всіх громадян, зменшувало розшарування суспільства, підвищувало базові стандарти життя, сприяло справедливому соціальному розвитку та реалізації потенціалу особистості, а також інтегрованому й розумному управлінню природними ресурсами.

Територіальні індикатори сталого розвитку належать до найбільш суттєвих ознак, що визначають специфіку розвитку всіх сфер діяльності суспільства. Недооцінка територіального чинника провокує ризики прийняття необґрунтованих політичних та господарських рішень, що знижує ефективність публічної політики щодо дотримання соціальних стандартів, спрямованих на забезпечення сталого регіонального розвитку.

Метою статті є аналіз низки індикаторів сталого розвитку регіонів України з метою виявлення факторів регіональних ризиків в економічній та соціальній сферах як складових сталого розвитку країни, що актуалізується необхідністю вирівнювання регіонального розвитку та економічного зростання добробуту населення, а також сприяння справедливому соціальному розвитку.

Виклад основного матеріалу. Регіональний розвиток, як процес багатоплановий і багатовимірний, розглядається як спектр економічних, соціальних та екологічних аспектів. Саме в межах регіональних господарських систем сконцентровано всі наявні ресурси економіки країни, потреби розвитку яких – відмінні.

Для покращення конкурентних позицій України необхідно приділяти увагу та використовувати конкурентні переваги та особливості її регіонів, які можуть серйозно вплинути на методи та механізми економічного зростання територій.

Процеси соціально-економічного розвитку сьогодення потребують врахування положень концепції сталого розвитку, яка актуалізувалася та остаточно сформувалася після Конференції ООН з навколишнього середовища та розвитку в Ріо-де-Жанейро в липні 1992 року. Україна, як і інші країни-члени ООН, приєдналася до глобального процесу забезпечення сталого розвитку.

Шляхом проведення низки національних та регіональних консультацій, цілі сталого розвитку, затверджені ООН, було адаптовано для України з урахуванням специфіки національного розвитку з метою консолідації зусиль, які спрямовані на забезпечення економічного зростання, соціальної справедливості та раціонального природокористування.

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

Визначення завдань цілей сталого розвитку відбувалося за чотирма напрямками:

- справедливий соціальний розвиток;
- стале економічне зростання та зайнятість;
- ефективне управління;
- екологічна рівновага та розбудова стійкості.

Одним із факторів регіональних ризиків найближчого десятиліття в економічній сфері згідно з дослідженням, що викладено у «УКРАЇНА 2030: Доктрина збалансованого розвитку», є безробіття або неповна зайнятість [9].

Закон України «Про зайнятість населення» [5] визначає безробіття як соціально-економічне явище. Проявом цього явища є нездатність реалізації права на працю та отримання заробітної плати як джерела існування.

Безробітними вважаються економічно активні (віком від 15 до 70 років) особи, які не мають заробітку чи інших доходів, що передбачені законодавством, унаслідок відсутності роботи та готові та здатні приступити до роботи (табл. 1).

Таблиця 1

*Динаміка кількості безробітного економічно активного населення
за регіонами України*

Адміністративні одиниці України	2016 рік		2017 рік		2018 рік		Рейтинг 2018 рік	Зміна рейтингу 2016/2018
	тис. осіб	у %	тис. осіб	у %	тис. осіб	у %		
Україна	1678,2	9,3	1698,0	9,5	1578,6	8,8		
Вінницька	71,0	9,7	76,5	10,7	71,6	9,9	10	-1
Волинська	49,7	11,5	52,1	12,5	47,9	11,4	4	-1
Дніпропетровська	121,7	7,9	129,2	8,5	121,5	8,0	15	1
Донецька	122,9	14,1	125,3	14,6	120,4	14,0	2	0
Житомирська	63,7	11,2	62,0	10,8	59,8	10,4	7	0
Закарпатська	56,3	10,0	58,2	10,5	56,1	10,0	9	-1
Запорізька	81,4	10,0	86,2	10,7	80,4	9,9	10	0
Івано-Франківська	53,5	8,8	51,9	8,5	47,9	7,8	17	3
Київська	53,5	6,8	51,9	6,5	51,1	6,3	20	2
Кіровоградська	53,1	12,4	52,6	12,2	49,9	11,6	3	-1
Луганська	57,0	16,0	58,3	16,6	53,2	15,1	1	0
Львівська	87,9	7,7	85,8	7,5	78,7	6,9	18	1
Миколаївська	53,3	9,7	56,3	10,3	52,8	9,6	12	1
Одеська	72,5	6,8	77,2	7,3	68,7	6,4	19	1
Полтавська	82,6	12,6	78,3	12,0	73,3	11,2	5	2
Рівненська	56,3	10,6	60,1	11,6	50,6	9,7	11	3
Сумська	48,8	9,3	48,0	9,1	46,4	8,7	13	0
Тернопільська	52,8	11,5	53,9	11,9	47,8	10,4	7	2
Харківська	84,6	6,4	80,4	6,1	70,7	5,3	22	2
Херсонська	55,9	11,2	55,0	11,1	51,3	10,3	8	1
Хмельницька	53,0	9,4	50,2	8,9	48,0	8,4	14	2
Черкаська	59,8	10,4	59,2	10,2	55,8	9,6	12	3
Чернівецька	35,7	8,7	34,8	8,4	33,0	7,9	16	1
Чернігівська	53,9	11,3	53,5	11,2	51,0	10,6	6	0
м. Київ	97,3	6,7	101,1	6,9	90,7	6,2	21	2

Джерело: [4].

Аналізуючи дані, що наведені в табл. 1, можна зазначити, що найгірші показники у сфері зайнятості у 2018 році були в Луганській, Донецькій та Кіровоградській областях, які посіли перші три позиції за рейтингом найгірших показників; найкращі – у Харківській, Київській областях та м. Києві.

Якщо порівняти з рейтингом 2016 року, то у 2018 році ситуація у сфері зайнятості дещо покращилась у Дніпропетровській, Івано-Франківській, Київській, Львівській, Миколаївській, Одеській, Полтавській, Рівненській, Тернопільській, Харківській, Херсонсь-

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

кій, Хмельницькій, Черкаській, Чернівецькій областях та м. Києві; залишилась без змін – у Донецькій, Житомирській, Запорізькій, Луганській, Сумській та Чернігівській областях; дещо погіршилась – у Вінницькій, Волинській, Закарпатській та Кіровоградській областях.

Серед загальної кількості незайнятого населення (у 2018 році ця цифра становить 1578,6 тис. осіб, у тому числі 635,4 тис. осіб – жінки та 943,2 тис. осіб – чоловіки) [4]:

- звільнені з економічних причин – 20,7 % (у тому числі 23,7 % незайнятих жінок та 18,7 % незайнятих чоловіків);
- звільнені за власним бажанням, за угодою сторін – 38,0 % (у тому числі 37,6 % незайнятих жінок та 38,3 % незайнятих чоловіків);
- звільнені у зв'язку з закінченням строку контракту або договору найму – 9,5 % (у тому числі 7,1 % незайнятих жінок та 11,1 % незайнятих чоловіків);
- не працевлаштовані після закінчення загальноосвітніх та вищих навчальних закладів – 9,8 % (у тому числі 10,3 % незайнятих жінок та 9,4 % незайнятих чоловіків);
- робота має сезонний характер – 9,4 % (у тому числі 6,5 % незайнятих жінок та 11,4 % незайнятих чоловіків);
- не зайняті через виконання домашніх (сімейних) обов'язків тощо – 4,7 % (у тому числі 9,51 % незайнятих жінок та 1,5 % незайнятих чоловіків);
- звільнені за станом здоров'я, через оформлення пенсії – 1,1 % (у тому числі 0,7 % незайнятих жінок та 1,3 % незайнятих чоловіків);
- демобілізовані з військової строкової служби – 0,9 % (у тому числі 1,5 % незайнятих чоловіків);
- інші причини – 5,9 % (у тому числі 4,6 % незайнятих жінок та 6,8 % незайнятих чоловіків).

Якщо ж розглядати безробіття населення за місцем проживання, то 1063,1 тис. осіб (67,34 % від загальної кількості) припадає на міську місцевість та 515,5 тис. осіб (32,66 %) – на сільську.

Ще одним проявом деформації сучасного ринку праці є неформальна зайнятість, причому як на підприємствах формального, так і неформального сектору. Приховування реального фінансового становища призводить до уникнення сплати відрахувань та нарахувань на заробітну плату працівниками та роботодавцями, виникнення права на отримання державної допомоги особами, які не належать до числа нужденних та сприяє затягуванню економічної кризи (табл. 2).

Таблиця 2

Структура зайнятого населення за формою зайнятості у 2018 році за регіонами України

Адміністративні одиниці України	Зайняте населення у віці 15-70 років				
	усього		з нього неформально зайняте		
	тис. осіб	у % до чисельності постійного населення	усього, у % до чисельності зайнятого населення	працювали на підприємствах (у % до чисельності неформально зайнятого населення)	
				формального сектору	неформального сектору
1	2	3	4	5	6
Україна	16360,9	39,00	21,00	40,85	59,15
Вінницька	652,7	42,02	30,78	22,40	77,60
Волинська	371,1	35,94	23,12	41,02	58,98
Дніпропетровська	1402,3	43,78	15,05	80,81	19,19
Донецька	741,0	17,84	12,50	58,75	41,25
Житомирська	516,7	42,32	25,63	32,90	67,10
Закарпатська	502,4	40,06	24,66	0,73	99,27
Запорізька	732,2	42,94	21,11	42,04	57,96
Івано-Франківська	565,8	41,28	43,64	33,98	66,02
Київська	755,7	42,88	9,67	52,87	47,13

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

Закінчення табл. 2

1	2	3	4	5	6
Кіровоградська	380,5	40,52	15,72	39,30	60,70
Луганська	298,2	13,89	31,79	26,16	73,84
Львівська	1061,2	42,39	14,21	56,10	43,90
Миколаївська	496,2	43,90	27,91	47,65	52,35
Одеська	1001,9	42,29	21,09	54,38	45,62
Полтавська	580,6	41,69	13,37	47,16	52,84
Рівненська	473,6	40,96	53,51	22,30	77,70
Сумська	485,1	44,95	30,92	27,93	72,07
Тернопільська	410,8	39,40	30,31	21,29	78,71
Харківська	1258,9	47,33	10,61	66,09	33,91
Херсонська	448,2	43,25	39,83	35,97	64,03
Хмельницька	522,0	41,38	26,51	21,46	78,54
Черкаська	522,6	43,45	19,27	46,97	53,03
Чернівецька	382,9	42,48	43,69	23,37	76,63
Чернігівська	429,7	43,09	19,36	50,60	49,40
м. Київ	1368,6	47,04	11,52	78,31	21,69

Джерело: [4].

Згідно з даними, що наведені в табл. 2:

- найбільша питома вага неформально зайнятого населення серед загальної чисельності зайнятих осіб припадає на Рівненську (53,51 %), Чернівецьку (43,69 %), Івано-Франківську (43,64 %), Херсонську (39,83 %) та Луганську (31,79 %) області, які посідають перші п'ять місць у рейтингу;

- вище середнього цей показник у Вінницькій, Житомирській, Закарпатській, Миколаївській, Сумській, Тернопільській, Хмельницькій областях;

- нижче середнього мають показник неформально зайнятого населення Волинська, Дніпропетровська, Запорізька, Кіровоградська, Львівська, Одеська, Черкаська, Чернігівська області.

- найменша питома вага неформально зайнятого населення в загальній чисельності зайнятих осіб у Київській (9,67 %), Харківській (10,61 %) областях, м. Києві (11,52 %), Донецькій (12,50 %) та Полтавській (13,37%) областях.

На особливу увагу заслуговує той факт, що частина неформально зайнятих осіб працює на підприємствах формального сектору.

- Серед лідерів (перші п'ять регіонів із найбільшою питоною вагою від загальної чисельності неформально зайнятих осіб) за кількістю таких осіб є Дніпропетровська (80,81 %) область, м. Київ (78,31 %), Харківська (66,09 %), Донецька (58,75 %) та Львівська (56,10 %) області.

- Вище середнього питома вага неформально зайнятих у формальному секторі у Запорізькій, Київській, Миколаївській, Одеській, Полтавській, Черкаській та Чернігівській областях.

- Нижче середнього цей показник у Волинській, Житомирській, Івано-Франківській, Кіровоградській, Луганській, Сумській, Херсонській та Чернівецькій областях.

- Найменша чисельність неформально зайнятих у формальному секторі у Закарпатській (0,73 %), Тернопільській (21,29 %), Хмельницькій (21,46 %), Рівненській (22,30 %) та Вінницькій (22,40 %) областях.

Найбільша частка неформально зайнятих осіб була задіяна в сільському, лісовому та рибному господарстві – 42,9 %; в інших галузях розподіл має такий вигляд: оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів – 18,2 %; будівництво – 15,9 %; промисловість – 5,5 %; транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність – 4,2 %; тимчасове розміщування й організація харчування – 2,2 %; інші види економічної діяльності – 11,1 % від усього неформально зайнятого населення.

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

Зайнятість населення за типами робочих місць та рівнем освіти наведена в табл. 3.

Таблиця 3

Зайнятість населення за типами робочих місць та рівнем освіти (у % до кількості зайнятого населення за відповідним рівнем освіти та типом робочого місця)

Рівень освіти	Формальна зайнятість	Неформальна зайнятість
Повна вища	39,4	13,3
Базова вища	1,3	1,2
Неповна вища	20,3	14,2
Професійно-технічна	23,8	33,8
Повна загальна середня	14,2	33
Базова загальна середня	1,0	4,3
Початкова загальна, немає освіти	0,0	0,2

Джерело: [4].

Тобто найбільший відсоток неформально зайнятих осіб має професійно-технічну та повну загальну середню освіту; найбільший відсоток формально зайнятих припадає на осіб, які мають повну вищу освіту (табл. 3).

За даними Державної служби статистики України, кількість вакансій по Україні у 2018 році становила 58 400 одиниць, що на 22 400 одиниць більше, ніж у 2016 році. Крім того, навантаження на одну вакансію в період з 2016 року (11 осіб на одну вакансію) зменшилося до 6 осіб на одну вакансію у 2018 році.

Серед глобальних ризиків у соціальній сфері виділяють поляризацію та диференціацію доходів населення (табл. 4) [1].

Таблиця 4

Розподіл населення із середньодушовими еквівалентними грошовими доходами на місяць нижче фактичного прожиткового мінімуму за місцем проживання (частка в чисельності населення відповідної групи)

Адміністративні одиниці України	2016 рік	2017 рік	2018 рік	Рейтинг 2018 рік	Зміна рейтингу 2016/2018
Україна	51,1	34,9	27,6		
Вінницька	58,8	47,2	45,3	8	13
Волинська	75,1	65,9	49,8	5	1
Дніпропетровська	62,6	45,0	25,4	22	-2
Донецька	68,0	52,5	39,9	12	0
Житомирська	77,6	61,3	55,8	1	4
Закарпатська	58,5	51,6	48,5	7	15
Запорізька	64,9	51,3	35,0	18	-1
Івано-Франківська	73,0	42,7	41,5	11	3
Київська	67,4	56,6	47,0	8	6
Кіровоградська	63,3	42,3	32,2	19	0
Луганська	71,7	56,7	43,0	9	1
Львівська	57,4	45,9	30,9	20	3
Миколаївська	65,6	54,5	41,7	10	5
Одеська	48,5	41,5	29,2	21	3
Полтавська	65,0	45,8	38,8	14	2
Рівненська	79,2	64,2	55,2	2	0
Сумська	70,5	61,5	53,3	3	8
Тернопільська	77,9	51,1	39,3	13	-9
Харківська	67,5	45,0	35,5	17	4
Херсонська	64,2	53,9	48,8	6	12
Хмельницька	79,4	52,1	52,2	4	3
Черкаська	78,1	51,9	47,6	7	4
Чернівецька	73,4	57,1	37,9	15	8
Чернігівська	72,5	48,3	36,7	16	6
м. Київ	44,2	29,2	20,5	23	2

Джерело: [1].

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

Зважаючи на дані, наведені в табл. 4, бачимо, що у 2018 році найменша частка населення із середньодушовими еквівалентними грошовими доходами на місяць нижче за фактичний прожитковий мінімум припадала на м. Київ, Дніпропетровську та Одеську області; найбільша частка – на Житомирську, Рівненську та Сумську області.

Порівняно з рейтингом 2016 року ситуація з розподілом населення із середньодушовими еквівалентними грошовими доходами на місяць нижче фактичного прожиткового мінімуму за місцем проживання покращилась у Вінницькій, Волинській, Житомирській, Закарпатській, Івано-Франківській, Київській, Луганській, Львівській, Миколаївській, Одеській, Полтавській, Сумській, Харківській, Херсонській, Хмельницькій, Черкаській, Чернівецькій та Чернігівській областях і в м. Києві; погіршилася в Дніпропетровській, Запорізькій та Тернопільській областях; залишилася без змін – у Донецькій, Кіровоградській та Рівненській областях.

Попри те, що частка населення із середньодушовими еквівалентними грошовими доходами на місяць нижче фактичного прожиткового мінімуму протягом 2016–2018 років скоротилась майже вдвічі (на 46 % у 2018 році порівняно із 2016 роком), самооцінка домогосподарствами рівня своїх доходів усе ще залишається на низькому рівні.

Так, у 2018 році серед усіх домогосподарств України [8]:

- 3,5 % не вдавалося забезпечити навіть достатнє харчування – найгірша ситуація згідно з даними Державної служби статистики була в Закарпатській (49,8 %), Херсонській (26,0 %) та Сумській (10,2 %) областях; у Львівській та Рівненській областях така категорія домогосподарств відсутня, у Житомирській, Київській, Полтавській областях частка таких домогосподарств становить 0,1 %, у Миколаївській області та м. Київ – 0,2 %, а в Івано-Франківській області – 0,3 %, що є найменшими серед регіонів;

- 40,2 % домогосподарств постійно відмовлялися у найнеобхіднішому, крім харчування, – найвищим цей показник був у Івано-Франківській (98,1 %), Сумській (78,6 %) та Вінницькій (78,4 %) областях; найменша частка таких домогосподарств припадає на Львівську (15,1 %), Чернівецьку (20,0 %) та Київську (20,6 %) області;

- 47,6 % домогосподарств України вважають, що рівень їхніх доходів є достатнім, але заощаджень не робили – вищим за 50 % цей показник є у Львівській (77,8 %), Київській (77,3 %), Чернівецькій (67,9 %), Кіровоградській (67,7 %), Житомирській (67,6 %), Рівненській (65,5 %), Одеській (63,3 %), Полтавській (62,1 %), Хмельницькій (56,9 %), Волинській (56,7 %) областях та м. Києві (63,6 %);

- 8,7 % вважали свій дохід достатнім та навіть мали змогу робити заощадження – 31,6 % домогосподарств Дніпропетровської області, 27,3 % – Луганської, 14,6 % – Черкаської та 14,5 % – Закарпатської областей; домогосподарства Вінницької та Івано-Франківської областей заощаджень не робили.

Проаналізувавши дані, що наведені у таблиці 5 зазначимо, що в середньому по Україні витрати на продовольчі товари для одного домогосподарства на місяць становлять близько 50 %.

Найвищим цей показник є у Донецькій (60,9 %), Одеській (57,9 %), Хмельницькій (55,1 %), Львівській (55,0 %) та Житомирській (54,5 %) областях.

Найменші витрати на продовольчі товари в структурі грошових витрат домогосподарств у 2018 році зафіксовано в Луганській (41,7 %), Чернівецькій (43,3 %), Запорізькій (43,4 %), Тернопільській (44,9 %) та Івано-Франківській (45 %) областях.

За законом Енгеля існує закономірність зміни структури витрат домогосподарств залежно від зростання отриманого ними доходу. При зростанні доходів питома вага витрат на продукти харчування знижується, частка витрат на непродовольчі товари та послуги дещо підвищується, значно зростає частка витрат на задоволення культурних та освітніх потреб, з'являється можливість використання частини грошових коштів як капіталу.

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

За даними, наведеними в табл. 5, регіони України поділяються на 7 груп залежно від зміни структури витрат домогосподарств:

1) зростання витрат на продовольчі товари поряд зі зниженням частки витрат на непродовольчі товари та послуги; грошову допомогу родичам, друзям та іншим особам; інші витрати (на особисте підсобне господарство, купівля акцій, сертифікатів, вклади до банків, аліменти, будівництво житла):

Вінницька область (+2,4; -0,7; -0,2; -1,5 % відповідно);

2) зростання витрат на продовольчі та непродовольчі товари і послуги поряд із зниженням частки витрат на грошову допомогу родичам, друзям та іншим особам; інші витрати (на особисте підсобне господарство, купівля акцій, сертифікатів, вклади до банків, аліменти, будівництво житла):

Житомирська (+3,1; +4,4; -1,7; -5,7 % відповідно), Сумська (+1,1; +4,9; -0,8; -5,2 % відповідно) області та м. Київ (+1,6; +1,3; -2,8; -0,1 % відповідно);

3) зростання витрат на непродовольчі товари і послуги поряд із зниженням частки витрат на продовольчі товари; грошову допомогу родичам, друзям та іншим особам; інші витрати (на особисте підсобне господарство, купівля акцій, сертифікатів, вклади до банків, аліменти, будівництво житла):

Кіровоградська (-1; +1,9; -0,1; -0,8 % відповідно) та Рівненська (-1,5; +4,2; -0,6; -2,1 % відповідно) області;

4) зростання витрат на непродовольчі товари і послуги та грошову допомогу родичам, друзям та іншим особам поряд із зниженням частки витрат на продовольчі товари та інші витрати (на особисте підсобне господарство, купівля акцій, сертифікатів, вклади до банків, аліменти, будівництво житла):

Одеська (-0,1; +1; +0,4; -1,3 % відповідно), Полтавська (-2,6; +1,3; +1,5; -0,2 % відповідно) та Херсонська (-2,3; +2; +1,5; -1,2 % відповідно) області;

5) зростання витрат на непродовольчі товари і послуги та інші витрати (на особисте підсобне господарство, купівля акцій, сертифікатів, вклади до банків, аліменти, будівництво житла) поряд із зниженням частки витрат на продовольчі товари та грошову допомогу родичам, друзям та іншим особам:

Львівська (-2,2; +2,3; -0,7; +0,6 % відповідно), Миколаївська (-1,3; +1,2; -0,1; +0,2 % відповідно), Тернопільська (-6,1; +2,9; -0,1; +3,3 % відповідно), Хмельницька (-0,7; +1,5; -1,3; +0,5 % відповідно) та Чернігівська (-4; +1,6; -0,7; +3,1 % відповідно) області;

6) зростання витрат на непродовольчі товари і послуги; грошову допомогу родичам, друзям та іншим особам та інші витрати (на особисте підсобне господарство, купівля акцій, сертифікатів, вклади до банків, аліменти, будівництво житла) поряд із зниженням частки витрат на продовольчі товари:

Дніпропетровська (-5,1; +0,7; +0,2; +4,2 % відповідно), Запорізька (-4,9; +2,6; +0,4; +1,9 % відповідно), Івано-Франківська (-4,5; +3,1; +1; +0,4 % відповідно), Київська (-2,3; +2; 0; +0,3 % відповідно), Харківська (-3,1; +0,3; +0,8; +2 % відповідно), Черкаська (-6,4; +0,3; +0,6; +5,5 % відповідно) та Чернівецька (-5,7; +2,5; +0,8; +2,4 % відповідно) області;

7) зростання витрат на; грошову допомогу родичам, друзям та іншим особам та інші витрати (на особисте підсобне господарство, купівля акцій, сертифікатів, вклади до банків, аліменти, будівництво житла) поряд із зниженням частки витрат на продовольчі й непродовольчі товари і послуги:

Волинська (-2,9; -0,8; +1,4; +2,3 % відповідно), Донецька (-1,4; -0,6; +0,4; +1,6 % відповідно), Закарпатська (-0,9; -2,9; +0,4; +3,4 % відповідно) та Луганська (-2,1; -1,4; +0,5; +3 % відповідно) області.

Таблиця 5

Динаміка структури грошових витрат домогосподарств за регіонами України
(у середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство, у %)

Адміністративні одиниці України	Споживчі витрати						Грошова допомога, родичам друзям та іншим особам			Інші витрати (особисте підсобне господарство, купівля акцій, сертифікатів, вклади до банків, аліменти будівництво житла)		
	Продовольчі товари			Непродовольчі товари та послуги								
	2016 рік	2017 рік	2018 рік	2016 рік	2017 рік	2018 рік	2016 рік	2017 рік	2018 рік	2016 рік	2017 рік	2018 рік
Україна												
Вінницька	50,1	49,0	52,5	38,3	38,9	37,6	5,0	4,9	4,8	6,6	7,2	5,1
Волинська	52,3	49,2	49,4	38,3	39,8	37,5	2,0	2,8	3,4	7,4	8,2	9,7
Дніпропетровська	55,4	54	50,3	37,2	37,6	37,9	2,3	2,7	2,5	5,1	5,7	9,3
Донецька	62,3	60,5	60,9	33,6	31,9	33,0	1,8	1,8	2,2	2,3	5,8	3,9
Житомирська	51,5	53,4	54,5	32,5	37,2	36,9	5,1	3,8	3,4	10,9	5,6	5,2
Закарпатська	48,5	50,5	47,6	43,7	40,9	40,8	1,9	1,9	2,3	5,9	6,7	9,3
Запорізька	48,3	45,8	43,4	41,0	40,2	43,6	3,	3,4	3,4	7,7	10,6	9,6
Івано-Франківська	49,5	46,8	45,0	42,8	44,0	45,9	3,5	3,5	4,5	4,2	5,7	4,6
Київська	55,3	53,8	53,0	40,1	40,0	42,1	2,4	2,7	2,4	2,2	3,5	2,5
Кіровоградська	50,6	50,3	49,6	40,7	41,0	42,6	3,0	4,0	2,9	5,7	4,7	4,9
Луганська	43,8	46,8	41,7	41,4	38,4	40,0	4,2	3,6	4,7	10,6	11,2	13,6
Львівська	57,2	56,6	55,0	36,3	37,9	38,6	2,9	2,4	2,2	3,6	3,1	4,2
Миколаївська	50,8	49,2	49,5	38,9	40,1	40,1	2,9	2,0	2,8	7,4	8,7	7,6
Одеська	58,0	55,1	57,9	37,9	40,9	38,9	1,3	1,5	1,7	2,8	2,5	1,5
Полтавська	52,3	50,2	49,7	41,1	42,6	42,4	2,7	2,7	4,2	3,9	4,5	3,7
Рівненська	53,3	54,8	51,8	35,7	37,1	39,9	2,9	2,4	2,3	8,1	5,7	6,0
Сумська	47,4	47,3	48,5	34,0	37,9	38,9	5,7	4,4	4,9	12,9	10,4	7,7
Тернопільська	51,0	44,3	44,9	40,0	43,3	42,9	3,4	2,5	3,3	5,6	9,9	8,9
Харківська	49,6	51,3	46,5	43,5	43,1	43,8	1,8	2,5	2,6	5,1	3,1	7,1
Херсонська	55,7	55,2	53,4	37,3	37,3	39,3	2,5	2,6	4,0	4,5	4,9	3,3
Хмельницька	55,8	51,3	55,1	34,2	38,9	35,7	5,2	4,1	3,9	4,8	5,7	5,3
Черкаська	57,2	52,1	50,8	32,8	34,4	33,1	2,9	3,8	3,5	7,1	9,7	12,6
Чернівецька	49,0	42,9	43,3	36,8	38,9	39,3	2,6	3,3	3,4	11,6	14,9	14,0
Чернігівська	51,3	48,3	47,3	35,3	35,5	36,9	5,9	5,8	5,2	7,5	10,4	10,6
м. Київ	51,9	54,3	53,5	41,2	42,7	42,5	5,2	1,6	2,4	1,7	1,4	1,6

Джерело: [1].

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

Тобто зниження частки витрат на продовольчі товари зі зростанням інших витрат (на особисте підсобне господарство, купівля акцій, сертифікатів, вклади до банків, аліменти, будівництво житла) у 2018 році спостерігалось у 64 % регіонів України.

Поряд зі зростанням у 2018 році кількості вакансій порівняно з 2016 роком та використання наявних інструментів управління зайнятістю, та соціального захисту, серед домогосподарств України залишається така їх частка, що покладає відповідальність за власний добробут повністю або переважно на державу (табл. 6).

Таблиця 6

*Розподіл домогосподарств щодо їх відповідальності за власний добробут
(частка домогосподарств % із загальної кількості)*

Адміністративні одиниці України	Повністю держава		Переважно держава		Як держава, так і вони самі		Переважно вони		Виключно вони	
	2017	2018	2017	2018	2017	2018	2017	2018	2017	2018
Україна	9,6	10,0	17,2	16,6	61,4	62,3	9,2	9,1	2,6	2,0
Вінницька	6,2	10,2	21,2	21,8	62,5	57,3	9,6	10,6	0,5	0,1
Волинська	1,7	5,0	13,2	14,8	57,8	53,9	23,3	20,1	4,0	6,2
Дніпропетровська	7,2	11,9	22,5	19,1	60,1	57,7	7,9	9,8	2,3	1,5
Донецька	12,5	10,8	19,3	15,9	57,3	64,6	9,2	7,5	1,7	1,2
Житомирська	6,1	10,0	18,1	15,6	65,0	66,6	8,8	4,8	2,0	3,0
Закарпатська	11,4	12,6	9,5	9,6	67,9	72,5	6,1	5,3	5,1	-
Запорізька	12,6	14,3	23,8	17,7	49,7	52,6	11,3	13,0	2,6	2,4
Івано-Франківська	13,1	8,6	23,9	18,9	50,9	71,4	11,9	1,1	0,2	-
Київська	11,2	6,4	17,5	13,5	54,9	63,8	5,9	9,8	10,5	6,5
Кіровоградська	7,6	5,9	7,1	11,5	72,9	66,9	9,5	15,3	2,9	0,4
Луганська	13,9	9,7	15,1	12,1	61,6	73,2	7,4	3,9	2,0	1,1
Львівська	6,3	6,3	16,7	21,6	65,9	62,3	9,8	8,8	1,3	1,0
Миколаївська	10,0	11,8	14,6	14,5	63,3	62,2	8,7	7,8	3,4	3,7
Одеська	17,2	9,4	18,3	17,2	49,1	62,2	13,0	8,3	2,4	2,9
Полтавська	8,4	15,2	17,3	16,9	65,4	54,4	6,7	11,4	2,2	2,5
Рівненська	7,0	5,3	16,9	25,9	68,6	60,2	3,8	5,8	3,7	2,8
Сумська	9,1	12,9	17,6	21,3	67,5	61,3	5,7	4,5	0,1	-
Тернопільська	1,4	0,7	11,6	13,3	72,5	71,0	9,6	10,5	4,9	4,5
Харківська	18,2	21,0	22,0	21,2	52,8	49,8	4,6	7,4	2,4	0,6
Херсонська	12,2	9,8	22,2	17,1	59,1	62,5	6,1	10,1	0,4	0,5
Хмельницька	4,5	6,1	11,3	14,9	62,1	60,7	18,9	16,5	3,2	1,8
Черкаська	6,1	8,2	12,2	11,2	65,3	67,5	15,9	11,2	0,5	1,9
Чернівецька	9,8	9,8	22,8	17,2	63,3	69,6	4,1	3,0	-	0,4
Чернігівська	14,0	8,2	17,4	20,5	62,9	64,5	5,4	2,3	0,3	4,5
м. Київ	3,2	5,2	6,6	6,5	75,6	73,1	9,6	12,8	5,0	2,4

Джерело: [8].

Проаналізувавши дані табл. 6, спостерігаємо зростання частки домогосподарств, які покладають відповідальність за свій добробут на державу та відповідне зниження особистої відповідальності за цим критерієм. Причини такої тенденції – різноманітні: зростання кількості осіб, які досягли пенсійного віку, погіршення стану здоров'я, наявність

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

малолітніх дітей, неможливість адаптуватися до нових вимог ринку праці внаслідок поширення цифрових технологій тощо. Зростання частки цієї категорії домогосподарств актуалізує необхідність удосконалення інституціональних механізмів, які сформовані шляхом взаємозв'язку з комплексом зовнішніх і внутрішніх складових інституціонального середовища й охоплюють всі аспекти динаміки змін причинних залежностей та їх включення до концепції сталого розвитку країни [6].

Щодо третього елементу системи сталого регіонального розвитку – охорони навколишнього середовища, то заслуговує на увагу структура витрат на охорону навколишнього природного середовища за джерелами фінансування у 2018 році. Згідно з даними Державної служби статистики України [3], із загального обсягу фінансування 86,9 % є власними коштами підприємств та організацій; 6,7 % – припадає на кошти державного та місцевих бюджетів; 6,4 % – є іншими джерелами фінансування. Екологічна проблема стає дедалі більш значущою в житті сучасної людини та в забезпеченні гідного рівня її добробуту. Зв'язок між потребами людини та відновленням нею використаного навколишнього природного середовища й ресурсів постійно зростає. Недооцінка екологічної обумовленості економіки та поширення практики неформальної зайнятості призводить до зниження сукупних національних витрат щодо збереження якості природного середовища. Натомість розглядаючи соціально-економічні чинники розвитку людини та її здоров'я як ключові аспекти концепції сталого розвитку стає зрозумілим зміщення акцентів на зв'язок соціально-економічних факторів зі станом довкілля.

Висновки та пропозиції. Розглядаючи регіон як складну природну та соціально-економічну систему, що розвивається під впливом низки факторів, серед яких природні, соціальні, економічні та інші, випадкові фактори, стає зрозумілим, що управління за цілями сталого розвитку та оцінювання ефективності вимагають розробки певних індикаторів. Проведений аналіз з оцінювання рівномірності соціального та економічного регіонального розвитку України дозволив здійснити упорядкування індикаторів рівномірності розвитку, провести порівняння їхньої збалансованості та виявити динаміку змін сталості розвитку за кожним регіонам країни.

Низка індикаторів, що проаналізовані під час дослідження – кількість безробітного економічно активного населення, структура зайнятого населення за формою зайнятості, зайнятість за типами робочих місць та рівнем освіти, розподіл населення із середньодушовими грошовими доходами на місяць нижче фактичного прожиткового мінімуму, динаміка структури грошових витрат домогосподарств, розподіл домогосподарств щодо їх відповідальності за власний добробут – зазвичай неможливо використовувати для інтерпретації змін, натомість вони дозволяють робити висновки щодо тенденцій змін чи їх зародження у складових сталого розвитку регіонів України, оскільки діагностика сталості розвитку регіонів вказує на те, що проблеми незбалансованості зароджуються та проявляють себе спочатку на регіональному рівні та значно пізніше створюють тенденції та виходять на загальнонаціональний рівень.

За результатами дослідження неоднорідність сталого регіонального розвитку виявляється як на рівні конкретного регіону, так і в порівнянні з іншими, що спричиняє зміни у структурі економіки та вимагає певної активізації соціально-економічної державної політики. Для того щоб негативні тенденції не призводили до спаду розвитку та криз, необхідно оптимізувати інституціональні механізми регулювання регіонального розвитку, обґрунтувати систему стимулів та мотивації в процесі децентралізації владних повноважень органів державної влади, місцевого самоврядування, створених територіальних громад щодо соціально-економічного зростання територій, активізувати інноваційно-інвестиційну діяльність, розвиток регіональних ринків на основі стратегії їх конкурентоспроможності, сприяти вирівнюванню регіонального розвитку на основі

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

позитивних тенденцій та сталості структурних зрушень. Пошуку моделі соціально-економічного розвитку регіону з позиції сталості на основі вимог міжнародних стандартів щодо прогнозування тренду регіонального розвитку будуть присвячені наступні наукові розвідки.

Список використаних джерел

1. Витрати і ресурси домогосподарств України у 2018 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України): стат. зб. Київ: Державна служба статистики України, 2019. 379 с.
2. Декларація Ріо-де Жанейро щодо навколишнього середовища та розвитку № 995_455 від 14.06.1992. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_455.
3. Довкілля України за 2018 рік: стат. зб. Київ: Державна служба статистики України, 2019. 2014 с.
4. Економічна активність населення України 2018: стат. зб. Київ: Державна служба статистики України, 2019. 205 с.
5. Про зайнятість населення: Закон України № 5067-VI від 05.07.2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-175>.
6. Оліфіренко Л., Коваль К. Макроекономічні аспекти реформування системи соціального захисту населення в реалізації стратегії подолання бідності в Україні. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2018. № 1(13). С. 7–16. DOI: 10.25140/2411-5215-2018-1(13)-7-16.
7. Регіони України 2019. Ч. I: стат. зб. Київ: Державна служба статистики України, 2019. 309 с.
8. Самооцінка домогосподарствами України рівня своїх доходів: стат. зб. Київ: Державна служба статистики України, 2019. 78 с.
9. УКРАЇНА 2030: Доктрина збалансованого розвитку. Видання друге. Львів: Кальварія, 2017. 164 с.

References

1. *Vytraty i resursy domohospodarstv Ukrainy u 2018 rotsi: statystychnyi zbirnyk [Costs and resources of households in Ukraine in 2018: statistical compilation]* (2019). Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [in Ukrainian].
2. Deklaratsiia Rio-de Zhaneiro shchodo navkolyshnoho seredovyshcha ta rozvytku [Rio de Janeiro Declaration on Environment and Development]. № 995_455 (June 14, 1992). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_455.
3. *Dovkillia Ukrainy za 2018 rik: statystychnyi zbirnyk [Environment of Ukraine for 2018: statistical compilation]* (2019). Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [in Ukrainian].
4. *Ekonomichna aktyvnist naseleння Ukrainy 2018: statystychnyi zbirnyk [Economic Activity of the Population of Ukraine 2018: statistical compilation]* (2019). Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [in Ukrainian].
5. Pro zainiatist naseleння [About employment of the population]. № 5067-VI (05.07.2012). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-175>.
6. Olifirenko, L., Koval, K. (2018). Makroekonomichni aspekty reformuvannya systemy sotsialnoho zakhystu naseleння v realizatsii stratehii podolannya bidnosti v Ukraini [Macroeconomic aspects of the reforming of social protection system of the population in the implementation of the strategy of poverty elimination in Ukraine]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, 1(13), 7–16. DOI: 10.25140/2411-5215-2018-1(13)-7-16 [in Ukrainian].
7. *Rehiony Ukrainy 2019. Chastyna I: statystychnyi zbirnyk [Regions of Ukraine 2019. Part I: statistical compilation]* (2019). Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [in Ukrainian].
8. *Samootsinka domohospodarstvamy Ukrainy rivnia svoikh dokhodiv: statystychnyi zbirnyk [Self-assessment the level of their income by the households of Ukraine: statistical compilation]* (2019). Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [in Ukrainian].
9. *UKRAINE 2030: Doktryna zbalansovanoho rozvytku [UKRAINE 2030: The Doctrine of Balanced Development]* (2017) (2nd ed.). Lviv: Kalvariia [in Ukrainian].

Оліфіренко Лілія Дмитрівна – доктор наук з державного управління, доцент, професор кафедри менеджменту та державної служби, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Олифиренко Лилия Дмитриевна – доктор наук по государственному управлению, доцент, профессор кафедры менеджмента и государственного управления, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Olifrenko Liliia – Doctor of Public Administration, PhD, Professor of Department of Management and Public Services, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: liliyaforever11@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9187-1749>

ResearcherID: F-7170-2016

Коваль Крістіна Павлівна – аспірант кафедри менеджменту та державної служби, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Коваль Кристина Павловна – аспірант кафедры менеджмента и государственной службы, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Koval Kristina – PhD student of Department of Management and Public Services, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: kristy80kv@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3796-6653>

ResearcherID: AAI-2121-2019